

**TINDAK TUTUR NYASMITANI ING DHUSUN KLURAHAN,
DESA KLURAHAN, KECAMATAN NGRONGGOT, KABUPATEN NGANJUK**

SOFIYUDIYAWATI

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

sofiydw15@gmail.com

Dr. Surana, S.S., M.Hum.

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Tindak tutur nyasmitani isih kerep diprangguli sajrone bebrayan. Nyasmitani ditindakake lumantar tuturan sing ora blaka, ora mung nganggo basa pocapan nanging uga nggunakake solahe raga. Nliti tindak tutur nyasmitani nduweni paedah mirunggan awit bisa ngerteni kepriye carane nyasmitani wong liya kayata: kasar, alus, mawa andhap asor, utawa tuturan sing menehi pakurmatan saengga bisa menehi tanggepan sing apik tumrap mitra tutur.

Punjere panliten yaiku ngenani apa wae jinise TTN adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Paedah teoritis panliten, yaiku menehi sumbangsih tumrap pangrembakane kajian tindak tutur basa Jawa lan linguistik. Paedah praktis panliten, yaiku salah sijine materi kanggo nyinaoni basa mligine bidhang pragmatik ing pawiyatan luhur uga menehi paedah kanggo para panliti tindak tutur.

Panliten tindak tutur nyasmitani dilebokake jinis etnografi awit ngrembug basa kang disambungake konteks sosial lan nggunakake teorine Levinson. Panliti jupuk dhata panliten ing lapangan. Sumber dhatane saka cathetan lan rekaman warga Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Tatacara ngumpulake dhata kanthi metodhe semak lan wicara. Tatacarane njlentrehake dhata kanthi metodhe distribusional lan dheskriptif. Dene tatacara nyuguhake jlentrehan dhata kanthi metodhe informal.

Asile panliten kaperang dadi loro, yaiku adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur. Lageyane panutur diperang dadi loro, yaiku kanthi cara pocapan lan kanthi cara solahe raga. Dene adhedhasar pananggape mitra tutur ana papat, yaiku katampa katindakake, katampa ora katindakake, katampik katindakake, lan katampik ora katindakake.

Tembung Wigati: tindak tutur nyasmitani, lageyane panutur, pananggape mitra tutur, lan konteks sosial.

PURWAKA

Bab iki isine andharan ngenani (1) lelandhesane panliten, (2) underane panliten, (3) ancane panliten, (4) paedhahe panliten, (5) wewatesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan.

Lelandhesane Panliten

Nyasmitani minangka salah sawijine tindak tutur sing isih kerep diprangguli sajrone bebrayan. Nyasmitani asring digunakake sajrone pacaturan utawa pasrawungan minangka tuturan sing ngemot tandha (kodhe) lumatar basa verbal (pocapan) lan nonverbal (solahe raga) kanggo nuduhake kekarepane panutur marang mitra tutur. Sasmita sajrone basa verbal lumrahe sinisingid sajrone tetembungan, dene sasmita sajrone basa nonverbal lumrahe sinisingid sajrone kinestik arupa kedhipan mata, esemane lambe utawa simbol-simbol aran budaya (Pranowo, 1999 sajrone <https://lib.atmajaya.ac.id>, diakses tanggal 5 Februari 2019).

Tindak tutur nyasmitani ngandhut kodhe-kodhe basa sing beda karo tindak tutur liyane. Nyasmitani ditindakake panutur kanggo nuduhake kekarepane marang mitra tutur kanthi cara pocapan lan solahe raga. Nyasmitani kanthi cara pocapan bisa arupa tuturan sing sipate ngodhe nanging luwih nengenake basa minangka sarana utama, tuladhane “Yuk, gak luwe?” sing tegese panutur kepengin ngajak mitra tutur mangan. Dene nyasmitani kanthi cara solahe raga bisa arupa obah mosiking awak kayata sirah, mata, tangan, lan sikil. Tuladhane solahe raga tangan “awe-awe” tegese panutur kepengin mitra tutur nuju menyang panggone panutur. Kekarepane panutur saka kaloro bab kasebut padha-padha ora diandharake kanthi blaka, mula bab kasebut bisa dadi titikane tindak tutur iki.

Tindak tutur nyasmitani dadi salah sawijine tindak tutur sing ngandhut makna sajrone tandha basa (basa tuturan) sing digayutake karo konteks. Bab kasebut bisa diwujudake kanthi tuladha pacaturan iki.

P : Sof, jusku! (nduding jus ning sandhinge Sofi)

'Sof, jusku! (menunjuk jus disamping Sofi)'

MT : Nyoh. (menehake jus)

'Ini. (memberikan jus)'

P : Nuwun.

'Terimakasih.'

Pacaturan kasebut mujudake sawijine tuladha tindak tutur nyasmitani kanthi cara pocapan. Sadurunge digayutake karo konteks nonlinguistik, yaiku kahanan tutur, tuturan "Sof, jusku! (nduding jus ning sandhinge Sofi)" nduweni makna 'panutur menehi informasi marang mitra tutur'. Sawise tuturan kasebut digayutake karo konteks nonlinguistik, yaiku panutur kuwi sawijine wong wadon enom, panggone ing omah, topike jus, supaya juse diwenehake mitra tutur menyang panutur, mula makna tuturan "Sof, jusku! (nduding jus ning sandhinge Sofi)", yaiku panutur kepengin njaluk tulung dijupukake jus dening mitra tutur.

Nliti tindak tutur nyasmitani iki nduweni paedah sing mirunggan awit kita bisa ngerteni kepriye carane nyasmitani wong tuwa marang bocah, kayata kasar, alus, mawa andhap asor, utawa tuturan sing menehi pakurmatan. Carane nyasmitani bocah marang bocah, wong tuwa marang wong tuwa, wong tuwa marang wong enom, lan sapanunggalane. Panliten tindak tutur wis kerep katindakake dening pamarsudi basa. Nanging saka saperangan panliten kasebut durung ana sing mligi ngrembug tindak tutur nyasmitani ing bebrayan Jawa. Teori tindak tutur sing kawedhar ngenani tindak tutur durung jero anggone medharake. Tegese isih ana bab-bab sing samesthine perlu kawigaten saka pakar-pakar kasebut, kayata ngenani struktur sosial lan relasi sosial. Panliten ngenani tindak tutur dileksanakake miturut pranatan utawa norma sing wis ana ing sawijine masyarakat. Pranatan-pranatan kasebut sing ana ing masyarakat dadi prinsip sajrone tindak tutur.

Panliti milih tindak tutur nyasmitani ing pasrawungan masyarakat Nganjuk amarga nyasmitani bisa ditindakake dening sapa wae, bisa antarane kanca, tangga, lan dulur. Dene masyarakat mligine masyarakat Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk, kaperang dadi saperangan golongan awit saka golongan wong sugih, wong mlarat, bocah, wong enom, wong tuwa sarta wong sing nduweni sesambungan paseduluran, kekancan, lan tangga sing raket lan ora raket. Pawongan-pawongan kasebut nduweni cara sing beda anggone menehi sasmita marang mitra tutur. Mula bakal diteliti apa wae jinise tindak tutur nyasmitani sing ana ing masyarakat mligine masyarakat ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk nalika nyasmitani adhedhasar lageyane panutur lan pananggape

mitra tutur kanthi landhesan struktur sosial, relasi sosial, lan norma sosial.

Panliten tindak tutur nyasmitani iki bakal diandharake kanthi nggunakake metodhe etnografi komunikasi. Panliten iki bakal nggunakake teori tindak tutur Levinson. Miturut Levinson (sajrone Chaer, 2010:64), tindak tutur ditemtokake kanthi cara kontekstual, sosial, lan kultural sing jangkepe dadi skala jarak sosial, status sosial panutur lan mitra tutur, lan tindak tutur utawa bobot imposisi. Jarak sosial yaiku adoh cedhake sesambungane antarane panutur lan mitra tutur. Sing kalebu jarak sosial yaiku umur antarane panutur lan mitra tutur, jinis kelamin lan sosiokultural. Dene status sosial yaiku kalungguhane antarane panutur lan mitra tutur sing didhasari karo kalungguhan asimetrik. Teori sing pinilih kasebut diajab bisa nintingi panliten kanthi irah-irahan "Tindak Tutur Nyasmitani ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk".

Underane Panliten

Adhedhasar apa sing wis dijlentrehake ing lelandhesane panliten kasebut, underane panliten sing bakal diteliti, yaiku:

- (1) Apa wae jinise tindak tutur nyasmitani adhedhasar lageyane panutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk?
- (2) Apa wae jinise tindak tutur nyasmitani adhedhasar pananggape mitra tutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk?

Ancase Panliten

Adhedhasar underane panliten kasebut, ancas panliten iki, yaiku:

- (1) Ngandharake lan njlentrehake jinise tindak tutur nyasmitani adhedhasar lageyane panutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk.
- (2) Ngandharake lan njlentrehake jinise tindak tutur nyasmitani adhedhasar pananggape mitra tutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk.

Paedah Panliten

Sakabehe panliten sing dilakoni mesthi wae nduweni ancas, yaiku supaya bisa menehi paedah marang bebrayan agung. Paedah sing bisa dijupuk saka panliten iki nduweni rong perangan, yaiku paedah teoritis lan paedah praktis.

(1) Paedah Teoritis

Paedah teoritis panliten iki, yaiku panliten iki diajab bisa ngrembakake ilmu basa Jawa mligine bidhang pragmatik sing wis ana sadurunge. Saliyane iku, asil panliten iki uga bisa menehi sumbangsih tumrap pangrembakane kajian tindak tutur basa Jawa lan linguistik.

(2) Paedah Praktis

Paedah praktis panliten iki, yaiku dadi salah sijine materi kanggo nyinaoni basa mligine bidhang pragmatik ing pawiyatan luhur. Saliyane iku, uga menehi paedah kanggo para panliti tindak tutur kanthi gamblang, cetha, lan jangkep sarta bisa menehi kawruh marang para pamaos yen ta para pamaos kasebut manggon minangka panutur utawa mitra tutur.

Wewatesane Panliten

Panliten iki ora uwal lan adoh saka panjlentrehan, mula panliten iki diwatesi. Kaping sepisan ngenani basa sing dienggo ing panliten iki yaiku basa Jawa sing dienggo cecaturan ing masyarakat Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Basa sing kerep digunakake yaiku basa Jawa ngoko lan krama. Kaping pindho yaiku ngenani panggonan panliten. Panggonan panliten iki yaiku Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Watesan kaping telu yaiku nliti punjere prekara kanthi dhasar konteks sosial diperang dadi papat, yaiku struktur sosial (umur, jinis kelamin, lan status ekonomi), relasi sosial (sesambungan sing raket lan ora raket), kahanan sosial (resmi lan ora resmi), lan norma sosial (ing panliten iki winates ing norma lan pranatan sing ana sajrone masyarakat Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk). Kaping pungkasan panliten iki bakal nliti jinise lageyane panutur lan jinis pananggape mitra tutur tumrap tindak tutur nyasmitani (TTN).

Panjltrehe Tetembungan

Supaya ora kleru anggone ngerteni tetembungan sing digunakake ing panliten iki, mula prelu diandharake ngenani panjlentrehe tetembungan.

(1) Tindak Tutur Nyasmitani

Miturut Pranowo (1999), sasmita yaiku tandha-tandha obah mosike kahanan sing diwujudake lumantar basa verbal lan nonverbal kanggo nyingidake keparepan sajrone komunikasi. Mula, tindak tutur nyasmitani yaiku tindak tutur sing ngandhut tandha basa (kodhe basa) sing diandharake kanthi cara pocapan lan solahe raga kanggo nuduhake keparepane panutur marang mitra tutur. Sabanjure bakal digunakake tembung cekakan saka tindak tutur nyasmitani yaiku TTN.

(2) Lageyane Panutur

Pranowo (2001:487), ngandharake yen lageyan kuwi ateges salah tingkah sing wis dadi kamanuhan. Menawa lageyane panutur kuwi tegese yaiku gaya utawa salah lan tingkahe panutur sing bisa diweruhi anggone nindakake tindak tutur nyasmitani. Panutur bisa nindakake tindak tutur nyasmitani kanthi cara pocapan lan kanthi cara solahe raga.

(3) Pananggape Mitra Tutur

Tembung tanggap yaiku nggape, nampa, mangsuli, nindakake (Pranowo, 2001:993). Pananggape mitra tutur yaiku wangsulan utawa panampane mitra tutur tumrap lageyane panutur anggone nindakake tindak tutur nyasmitani. Mitra tutur bisa nanggapi kanthi nampa lan nampik. Pananggape mitra tutur ditemokake dening lageyane panutur.

(4) Konteks Sosial

Searle (sajrone Mulyana, 2005:24), ngandharake yen konteks sosial yaiku relasi sosiokultural sing njangkepi sesambungane panutur lan mitra tutur nalika cecaturan. Konteks sosial diperang dadi papat, yaiku: struktur sosial, relasi sosial, kahanan sosial, lan norma sosial.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Bab iki isine andharan ngenani (1) panliten ngenani tindak tutur lan tindak tutur nyasmitani, (2) konsep-konsep tindak tutur nyasmitani, lan (3) lelandhesane teori. Luwih cethane ana ing andharan lan jlentrehan iki.

Panliten Saemper

Panliten basa ngenani tindak tutur wis tau ditindakake sadurunge. Salah sawijine yaiku panlitene Sukmarini (2014) kanthi irah-irahan "*Tindak Tutur Pamit ing Pasrawungan Masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung*". Panliten iki ngandharake jinise tindak tutur pamit sajrone pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake lan pananggape mitra tutur.

Panliten tindak tutur uga wis tau ditindakake dening Nurhandriana (2014) kanthi irah-irahan "*Tindak Tutur Menging ing Desa Waung, Kecamatan Boyolangu, Kabupaten Tulungagung*" (*Kajian Pragmatik*). Panliten iki ngandharake jinise tindak tutur menging adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur.

Panliten sabanjure yaiku panliten sing ditindakake dening Wijoyanto (2014) kanthi irah-irahan "*Tindak Tutur Atur Panuwun ing Desa Dermasari, Kecamatan Tugu, Kabupaten Trenggalek*". Panliten iki ngandharake lan njlentrehake jinise tindak tutur atur

panuwun adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur.

Panliten ngenani tindak tutur liyane yaiku panlitene Agustin (2015) kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur Ngincim kanggo Panjurung ing Panggulawenthah ing Desa Pacitan, Kecamatan Pacitan, Kabupaten Lamongan*”. Panliten iki ngandharake lan njlentrehake jinise tindak tutur ngincim kanggo panjurung ing panggulawenthah kanthi dhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur.

Panliten sing pungkasan yaiku panliten sing ditindakake dening Pradana (2015) kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur Janji ing Dhusun Krajan, Desa Ampel, Kecamatan Wuluhan, Kabupaten Jember*”. Panliten kasebut ngandharake jinis lageyane panutur lan jinis pananggape mitra tutur sajrone tindak tutur janji.

Panliten cacah 5 kasebut padha-padha ngrembug tindak tutur sing diteliti jinis lageyane panutur lan pananggape mitra tutur kanthi lelandhesan konteks sosial. Masiya objek saben panliten iku beda nanging sejatine antara siji lan sijine nduweni sesambungan ing konteks sosial. Panliten saemper kasebut mbuktekake yen tindak tutur wis kerep katindakake dening pamarсуди basa. Nanging saka saperangan panliten kasebut durung ana sing mligi ngrembug tindak tutur nyasmitani ing bebrayan Jawa. Mula bisa didudut yen tindak tutur nyasmitani ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk prelu diteliti. Panliten iki bakal munjerake jinise TTN adhedhasar lageyane lan pananggape mitra tutur. Rong punjer kasebut banjur disambungake karo konteks (struktur sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial).

Pragmatik

Pragmatik minangka cabang ilmu linguistik sing nyinaoni bab teges sing dikarepake panutur. Leech (1993:8), menehi wewatesan pragmatik yaiku *studi* ngenani makna sajrone *komunikasi* sing gayut karo kahanan tuturan. Pragmatik minangka ilmu basa sing ngandharake maksud tindak tutur saka panutur lan nduweni sesambungan karo apa sing diucapake dening panutur. Dene tindak tutur yaiku tumindak basa sing nduweni maksud tartamtu lan bisa tuwuh kanthi eksplisit utawa implisit, gumantung konteks sing ana ing wedharane. Aspek-aspek saka kahanan tutur yaiku (a) panutur lan mitra tutur, (b) konteks tuturan, (c) tujuwan tuturan, (d) tuturan minangka wujud tumindak, lan (e) tuturan minangka prodhuk tindak verbal (Wijana (1996:3-10).

Yule (2006:3), njlentrehake pragmatik kuwi minangka cabang ilmu basa sing nyinaoni makna sing dikarepake dening panutur lan bakal ditegesi dening mitra tutur. Tegese yaiku pragmatik kuwi sawijine

pasinaon kanggo nyinaoni panganggone basa sarta negesi makna sing dikasilake saka ukara sing bisa diweruhi kanthi ndeleng konteks sajrone tuturan kasebut. Ateges pasinaon iki bakal ngonceki kanthi analisis teges lan maksud saka ukara-ukara sing dituturake panutur. Tarigan (2009:29), ngandharake yen pragmatik yaiku telaah ngenani teges sing gegayutan karo maneka kahanan tuturan. Pragmatik yaiku cabang linguistik sing nelaah tuturane panutur sing bisa mangribawani mitra tutur. Pragmatik uga gayut karo asal-usul, pangguna, lan akibat panggunane tandha-tandha basa sajrone tumindak papane tandha-tandha basa kasebut ana.

Konsep-konsep ing Panliten iki

Tindak tutur yaiku salah sijine bab sing dirembug ing pragmatik. Levinson (sajrone Chaer, 2010:64), ngandharake yen tindak tutur ditemtokake kanthi cara kontekstual, sosial, lan kultural sing jangkepe dadi skala jarak sosial, status sosial panutur lan mitra tutur, lan tindak tutur utawa bobot imposisi. Dene sing dadi tema ing panliten iki, yaiku (1) teges lan titikan TTN; (2) sumbere TTN; (3) wujud ukara ing TTN; (4) jinise TTN adhedhasar lageyane panutur; (5) jinise TTN adhedhasar pananggape mitra tutur; lan (6) konteks ing TTN. Konsep-konsep kasebut minangka payung kanggo ngandharake panliten iki. Luwih jangkepe bakal diandharake siji mbaka siji ing panjlentrehan iki.

Teges lan Titikane TTN

Miturut Poerwadarminta (1939:547), tembung ‘sasmita’ asale saka basa Kawi sing tegese yaiku 1) polataning praen, lan 2) ngalamat lan pratandha. Dene sajrone kamus Jawa Kuna – Indonesia sing disusun dening Mardiwarsito (1981:517), tembung sasmita asale saka basa Sansekerta sing nduweni teges ‘kanthi eseman, mesem’. Miturut Pranowo (1999) sajrone <https://lib.atmajaya.ac.id>, sasmita yaiku tandha-tandha obah mosike kahanan sing diwujudake lumantar basa verbal lan nonverbal kanggo nyingidake kekarepan sajrone komunikasi.

Nyasmitani asale saka tembung ‘sasmita’ sing tegese obah mosiking perangan awake menungsa, kaya dene tangan, lengen, pundhak, sirah, mripat, driji sing nduweni teges tartamtu (Depdiknas, 2001:999). Sasmita kuwi mujudake sarana komunikasi sing cepet utawa singkat lan asipat khusus utawa sinandi. Sarate mesthi wae tandha-tandha utawa lambang sing dianggo ing komunikasi mau wis dingerteni dening pihak-pihak sing nglantarake lan sing nampa bab sing dikomunikasekake. Beda karo komunikasi sing migunakake basa, sesambungan nganggo basa isyarat utawa sasmita kuwi ora dijlentrehake kanthi cetha, mula sing nampa sasmita kudu landhep panggraitane supaya bisa tanggap ing

sasmita (Pakdhe Dar sajrone <https://et.klipingsastra.com>, diakses tanggal 15 Februari 2019). Adhedhasar panemu-panemu kasebut sasmita bisa ditegesi minangka tandha sing bisa arupa basa lumantar pocapan lan tumindak lumantar solahe raga. Sasmita iku minangka tandha. Dene tandha iku gunane kanggo nuduhake samubarang apa wae supaya bisa dingerteni wong liya kanthi ora blaka. Adhedhasar andharan kasebut, tegese tindak tutur nyasmitani yaiku tindak tutur sing ngemot tandha lumantar pocapan lan solahe raga kanggo nuduhake kekarepane panutur marang mitra tutur.

Tindak tutur nyasmitani kalebu tindak tutur ilokusi amarga tindak tutur nyasmitani ora mung sadherma weneh pawarta marang mitra tutur nanging nduweni kekarepan lan daya sajrone wedharan. Saliyane iku tindak tutur nyasmitani uga kalebu tindak tutur perlokusi amarga ana reaksi saka mitra tutur. Ing kene panutur dadi punjere tindak tutur nyasmitani amarga ana aksi saka panutur kang nyebabake reaksi saka mitra tutur. Saliyane iku tindak tutur nyasmitani diandharake kanthi samudana utawa ora blaka lan nduweni kekarepan tartamtu. Nyasmitani diandharake panutur ora mung lumantar pocapan, nanging uga dibarengi solahe raga. Panutur lan mitra tutur wis padha mangerteni apa sing dadi punjere cecaturan. Tujuwane panutur kasil awit mitra tutur bisa nindakake kekarepane panutur. Pananggape mitra tutur bisa nampa lan nampik. Pananggap nampa lan nampik padha-padha bisa nggunakake pocapan lan solahe raga.

Sumbere Tindak Tutur Nyasmitani

Sumber sing njalari TTN asale saka mitra tutur. Sajrone proses sosial ana norma-norma sing tuwuh asipat verbal lan nonverbal. Proses sosial verbal yaiku proses sosial sing nggunakake basa minangka sarana utama. Dene proses sosial nonverbal yaiku proses sosial sing ora nggunakake basa, nanging tumindak minangka sarana utama (Santoso, 1999:10). Adhedhasar pamerang kasebut, sumber TTN ana loro, yaiku pocapan (verbal) lan tumindak solahe raga (nonverbal). Sumber pocapan yaiku tumindak sing luwih nengenake basa lan pocapan minangka sarana utama. Dene sumber solahe raga yaiku tumindak kanthi obah mosiking awak. TTN sing dumadi ing masyarakat Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk gumantung karo konteks soziale. Dene tindak tutur nyasmitani ing Dhusun Klurahan iki dumadi ing konteks sosial utawa kahanan sosial sing resmi lan ora resmi.

Wujude Tuturan ing TTN

Tindak tutur nyasmitani diwujudake kanthi ukara lumantar andharan lesan dening panutur. Wujude ukara TTN bisa awujud tembung, frasa, lan klausa. Ing subbab

iki bakal diandharake tebane wujud ukara TTN lan wujud ukara liya sing lumrahe digunakake ing TTN.

Ukara Carita

Salah sawijine ukara sajrone tindak tutur nyasmitani yaiku ukara carita. Ukara carita miturut Antunsohono (1956:127), yaiku ukara wedhare gagasane manungsa, tumuju marang wong kang dijak guneman supaya mangerteni apa bae kang diwedharake, magepokan awake dhewe utawa wong liya, nyritakake kedadeyan kang mentas rinungu, dideleng, rinasa, menehi wawasan, pitutur, nerokake gunem, lan sapanunggalane. Hadiwidjana (1967:48), nambahi titikan anyar yen ukara carita utawa indhuktif kajaba katitik saka ing lagu pocapane, kena dititeni ana wujud wasesane. Ing jinis ukara carita wujud wasesa ana loro yaiku bawa (kahanan) lan kriya. Dene miturut Sasangka (2013:198), ukara carita yaiku ukara sing isine nyritakake utawa ngandharake sawijine bab utawa sawijine kedadeyan marang wong liya.

Ukara Pakon

Tindak tutur nyasmitani nggunakake ukara pakon kanggo medharake apa sing dadi kekarepane. Ukara pakon yaiku ukara sing diwedharake dening panutur sing ngemu surasa mrentah mitra tutur supaya nindakake apa sing diandharake dening panutur (Wedhawati, 2006:463). Miturut Endang Nurhayati (2006:131), ukara pakon yaiku ukara prentah sing isine mbutuhake tanggapan arupa tumindak. Dene miturut Sasangka (2011:199), ukara pakon utawa *imperatif* yaiku ukara sing surasane awujud pakon utawa prentah marang wong liya supaya nindakake sawijining bab utawa sawijining pakaryan sing dikarepake sing ngongkon.

Ukara Pitakon

Tindak tutur nyasmitani uga nggunakake ukara pitakon kanggo medharake sing dadi kekarepane. Miturut Antunsohono (1956:130), ukara pitakon yaiku wedharing gagasaning manungsa kepengin ngerteni apa sing durung diweruhi. Titikane ukara pitakon lumrahe nggunakake tembung apa, sapa, coba, pira, ngendi, ing ngendi, kapan, kepriye, yagene, apa sebabe, lan kena apa. Dene miturut Wedhawati (2006:463), ukara pitakon yaiku ukara sing diwedharake dening panutur sing ngemu surasa takon marang mitra tutur supaya antuk pawarta utawa informasi sing durung dingerteni. Ukara pitakon sajrone TTN lumrahe digunakake kanggo abang-abang lambe.

Jinise Lageyane Panutur sajrone TTN

Lageyane panutur sajrone TTN bisa diperang dadi rong jinis, yaiku kanthi cara pocapan lan kanthi cara solahe raga. TTN kanthi cara pocapan, yaiku tindak tutur sing menehi tandha (ngodhe) mawa basa pocapan supaya

mitra tutur nindakake tuturan saka panutur utawa nindakake kekarepane panutur. Dene TTN kanthi cara solahe raga yaiku tindak tutur sing menehi tandha (ngodhe) mawa solahe raga supaya mitra tutur nindakake tuturan saka panutur utawa nindakake kekarepane panutur. Solahe raga bisa kayata njiwit, njawil, ngeploki, awe-awe, lan sapanunggalane. Dadi anggane panutur ngandharake kekarepane ora mung lumantar pocapan utawa basa minangka sarana utama, ananging uga nggunakake solahe raga (obah mosiking awak).

Jinise Pananggape Mitra Tutur sajrone TTN

Pacaturan kasebut bisa lumaku lancar yen ana tanggepan saka mitra tutur. Cook sajrone Rani (2006:218), ngandharake pasangan tuturan mujudake cara nemtokake panutur sabanjure. Pasangan tuturan dumadi yen tuturan panutur bisa nuwuhake sawijine tuturan liya minangka tanggepan (Cook sajrone Rani, 2006:205). Bab kasebut amarga tuturan sing sepisan sajrone pasangan tuturan nuntut anane tuturan kaping pindho, tegese mancing tuturan saka mitra tuture.

Tujuwane panutur nindakake TTN yaiku kareben oleh pananggap saka mitra tutur. Guneman ora bisa lumaku kanthi prayogi yen ora ana pananggape mitra tutur. TTN sing cukup diwangsul tanpa anane tumindak kuwi kalebu tindak tutur ilokusi, dene sing ditindakake kalebu tindak tutur perlokusi. Tindak tutur nyasmitani adhedhasar pananggape mitra tutur diperang dadi papat, yaiku (1) PMT katampa katindakake sajrone TTN; (2) PMT katampa ora katindakake sajrone TTN; (3) PMT katampik katindakake sajrone TTN; lan (4) PMT katampik ora katindakake sajrone TTN.

Tindak tutur nyasmitani sing katampa lumrahe diwangsul "iya" yen gelem nindakake lan "emoh utawa wegah" yen ora gelem nindakake apa sing dikarepake panutur. Saliyane kuwi uga ana sing nampa kanthi nggunakake solahe raga kayata manthuk-manthuk, mara, lan sapanunggalane. Ing ngisor iki bakal diandharake pamerange TTN adhedhasar pananggape mitra tutur.

Konteks Sajrone TTN

Konteks sosial yaiku relasi sosiokultural sing njangkepi sesambungan panutur karo mitra tutur nalika cecaturan (Searle sajrone Mulyana, 2005:24). Konteks sosial sajrone TTN diperang dadi telu yaiku struktur sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial. Struktur sosial kuwi ngenani kalungguhane panutur lan mitra tutur ing bebrayan. Kalungguhan kuwi bisa disawang saka status ekonomi sosial, jinis kelamin, umur, lan jabatan. Nalika nindakake tumindak basa, sing dadi panutur lan mitra tutur kudu ngerti ana struktur sosial sing ngronce tumindake, panganggane guneman lan interpretasi

pocapan saka mitra tutur (Wijana, 1996:46). Relasi sosial yaiku ngenani sesambungan antarane panutur lan mitra tutur. Sing kalebu ing relasi sosial yaiku sesambungane paseduluran sing cedhak lan adoh, sesambungane kekancan sing raket lan ora raket, sarta sesambungane tangga sing cedhak lan adoh. Dene kahanan sosial diperang dadi loro yaiku resmi lan ora resmi.

Teori ing Panliten Iki

Teori sing digunakake ing panliten iki yaiku teori tindak tutur sing diandharake Levinson. Levinson (sajrone Chaer, 2010:64), ngandharake yen tindak tutur ditemtokake kanthi cara kontekstual, sosial, lan kultural sing jangkepe dadi skala jarak sosial, status sosial panutur lan mitra tutur, lan tindak tutur utawa bobot imposisi. Jarak sosial yaiku adoh cedhake sesambungane antarane panutur lan mitra tutur. Sing kalebu jarak sosial yaiku umur antarane panutur lan mitra tutur, jinis kelamin lan sosiokultural. Dene status sosial yaiku kalungguhane antarane panutur lan mitra tutur sing didhasari karo kalungguhan asimetrik.

Miturut Leech (1993:19), kalungguhan asimetrik yaiku panutur sing nduweni kalungguhan luwih dhuwur lan kuwasa bisa nggunakake wujud ukara sing akrab. Dene mitra tutur anggane nangepi panutur mawa wujud sing kurmat. Status sosial luwih nengene sapa sing luwih kuwasa antarane panutur lan mitra tutur. Dene skala tindak tutur utawa bobot imposisi didhasari karo kalungguhan relatif tindak tutur siji karo sijine. Tegese ana tindak tutur sajrone kabudayan tartamtu sing dianggep sopan nanging ing kabudayan sijine ora sopan. Skala kesopanan kasebut gumantung kahanan lan panggonan dumadine tindak tutur.

Panliten iki uga nggunakake teori *gesture* (solahe raga) manungsa minangka wujud komunikasi non-verbal. Solahe raga manungsa bisa kayata solahe raga sirah, praen (ekspresi), tangan, lan sikil. Manungsa asring nggunakake obahe mosiking awak kanthi sadhar utawa ora sadhar kanggo nandhesake sawijine pesen utawa kekarepan marang mitra tuture.

METODHE PANLITEN

Bab iki isine andharan ngenani ancangan sing digawe dhasar panliten ing antarane (1) titikane panliten, (2) ubarampene panliten, lan (3) tatacarane panliten.

Titikane Panliten

Ing subbab iki diandharake ngenani titikane panliten. Titikan kuwi kaperang dadi loro yaiku (1) jinise panliten, (2) sipate panliten.

Jinise Panliten

Jinise panliten iki yaiku etnografis. Etnografi komunikasi nyinaoni pola-pola tumindak komunikasi

sing bisa diwawas lan direkam (Ibrahim, 2004:205). Miturut Titscher (2009:156), etnografi komunikasi nyinaoni tindak tutur sajrone kedadayan tutur lan munjerake konteks. Fitch lan Philipsen (sajrone Titscher, 2009:150) nambahi yen etnografi komunikasi sing dirembug yaiku pola-pola tuturan adhedhasar tatacarane lan bisa nggambarake pola panguripan sosial ing masyarakat tartamtu. Semana uga panliten iki bakal njlentrehake pola-pola lan tatacarane TTN sing digayutake karo konteks (struktur sosial, relasi sosial lan kahanan sosial uga sumber tindak tutur. Panliten iki bakal ngandharake dhata-dhata sing wis kasil diwawas, sadhap, lan pancing banjur ditulis adhedhasar jinis-jinis sing wis kaperang ing lageyane panutur lan pananggape mitra tutur. Pungkasan, dhata-dhata kasebut bakal dianalisis kanthi munjerake konteks sosial sajrone tindak tutur.

Sipate Panliten

Jinis panliten etnografi nduweni sipat-sipat sing mligi. Miturut Titscher (2009:152), sing ditengenake ing jinis panliten etnografi yaiku nalika panliti nglumpukake dhata. Jlentrehan dhata mung kanggo guna tambahan njlentrehake laporan observasi. Panglumpuke dhata lan jlentrehan dhata nduweni gegayutan dialektif. Miturut Hammersley & Atkinson (sajrone Titscher, 2009:152), tegese gegayutan dialektif yaiku jlentrehan dhata dudu sawijine peranan sing kapisah karo panglumpuke dhata sajrone panliten. Panliten etnografis munjerake konteks kanggo njlentrehake dhata. Adhedhasar pamanggihe para ahli kasebut, panliten TTN iki nglumpukake dhata lan njlentrehake dhata kanthi nggunakake konteks sosial sing kawujud ing tindak tutur. Panliten iki uga asipat dheskriptif yaiku ngandharake basa kanthi wujud ukara. Basa ing panliten iki didulu kanthi sinkronis yaiku basa sing nalika kuwi ditemokake. Dhata-dhata sing wis diklumpukake, banjur dijlentrehake adhedhasar konteks kanthi nggunakake ukara-ukara sing gampang dingerteni.

Ubarampene Panliten

Ing subbab iki diandharake ngenani ubarampe panliten. Ubarampe ing panliten iki, yaiku (1) sumber dhata panliten, (2) dhata panliten, (3) instrumen panliten, lan (4) lokasi panliten.

Sumber Dhata Panliten

Sumber dhata yaiku samubarang sing ngasilake utawa ngripta basa tartamtu saengga bisa ngasilake dhata lan lumrahe diarani narasumber (Sudaryanto, 1993:35). Sumbere dhata ing panliten iki asale saka cecaturane warga masyarakat ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Dhusun Klurahan nduweni wolung RW sing salah sijine yaiku RW 01. Sumber dhata diasilake saka 7 RT sing ana ing

RW 1 Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk.

Dhata Panliten

Dhata yaiku bahan panliten. Dhata minangka sakabehe informasi utawa bahan sing disadhiyakake alam (sajrone teges jembar) sing kudu digoleki lan disadhiyakake kanthi sengaja dening panliti sing cocog karo prakara sing bakal diteliti (Sudaryanto, 1993:3). Dhata sajrone panliten iki awujud ukara-ukara TTN sing wis kasil kacathet sawise nyemak lan nyathet tuturane warga ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk nalika cecaturan. Ukara-ukara sing kacathet uga sinartan konteks sosial ing sacedhake.

Instrumen Panliten

Instrumen panliten sajrone panliten TTN iki nduweni guna sing wigati banget. Instrumen minangka pirantine panliten supaya metodhe-metodhe sing dijupuk bisa gumathok (Arikunto, 2002:126). Instrumen panliten sing digunakake ana loro, yaiku instrumen utama lan instrumen panyengkuyung. Panliti ing panliten iki dadi instrumen utama. Panliti dadi instrumen utama amarga panliti sing nggolek dhata, nganalisis dhata, lan nulis panliten iki. Moleong (2012:19), ngandharake yen panliti sajrone nglumpukake dhata luwih akeh gumantung marang awake dhewe minangka piranti nglumpukake dhata. Panliti bisa mbiji sawijine kahanan lan nduwe kuwasa nemtokake samubarang. Dene instrumen panyengkuyung ing panliten iki awujud alat utawa piranti sing bisa nyengkuyung nglumpukake dhata. Piranti kuwi awujud cathetan. Dene subjek sing dienggo sajrone panliten iki, yaiku pawongan sing ngandharake konteks-konteks TTN yaiku masyarakat ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk.

Lokasi Panliten

Lokasi panliten iki ana ing Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Desa Klurahan nduweni limang padhukuhun, yaiku Dhusun Klurahan, Dhusun Gemarangan, Dhusun Sumbergayu, Dhusun Sumberkepuh, lan Dhusun Sukorejo. Lokasi panliten iki punjere ana ing Dhusun Klurahan. Pinilihe masyarakat ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk dadi objek panliten TTN awit panliti minangka panutur lan warga asli papan kuwi. Kanthi dhasar kasebut panliti luwih ngerti konteks sosial ing masyarakat kuwi.

Masyarakat ing papan kuwi nggunakake basa Jawa kanggo cecaturan padinan. Masyarakat ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot,

Kabupaten Nganjuk dumadi saka saperangan golongan wiwit saka golongan wong sugih, wong mlarat, wong tuwa, wong enom, bocah, wong sing nduwe sesambungan paseduluran, kekancan nganti tangga sing raket lan ora raket. Pawongan masyarakat ing papan kuwi uga nduweni cara ngandharake sasmita sing beda-beda.

Tatacarane Panliten

Miturut Surana (2015:27), kanggo munjerake panliten bisa katindakake kanthi maneka metodhe, yaiku (1) anane dhata, (2) analisis dhata, lan (3) nyuguhake asil anaisis dhata. Isine tatacarane panliten iki ana telu, yaiku (1) tatacarane nglumpukake dhata, (2) tatacarane njentrehake dhata, lan (3) tatacarane nyuguhake asil panliten.

Tatacarane Nglumpukake Dhata

Tatacara nglumpukake dhata dadi cak-cakan sing paling utama sajrone ngleksanakake panliten amarga panliten kuwi ngolehake dhata (Sugiyono, 2010:308). Tatacara sing dienggo nglumpukake dhata panliten iki yaiku nggunakake metodhe semak lan metodhe wicara. Diarani metodhe semak awit cara sing digunakake kanggo ngolehake dhata yaiku kanthi cara nyemak pawongan sing nggunakake basa (Mahsun, 2005:92). Mahsun (2005:95) uga ngandharake yen metodhe wicara cara sing digunakake kanggo ngolehake dhata kanthi cara cecaturan antarane panliti karo informan lan subjek. Teknik sing digunakake panliti sajrone metodhe semak iki yaiku teknik sadap, teknik semak mawa wicara, teknik semak tanpa wicara, lan teknik cathet kanggo nglumpukake dhata TTN ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk.

Metodhe liya sing digunakake yaiku metodhe wicara. Metodhe wicara ing kene kanthi teknik wawancara lan teknik pancing. Teknik wawancara ing kene dileksanakake dening panliti karo narasumber kanggo meruhi struktur sosial lan relasi sosial saka narasumber. Dene teknik pancing yaiku teknik sing digunakake panliti kanggo ngolehake dhata kanthi cara mancing narasumber supaya oleh dhata sing dikarepake. Tuladhane yen kanggo ngolehake dhata TTN panliti minangka mitra tutur bisa nindakake TTN kanthi arupa tumindak utawa ngomong nganggo basa sing nyasmita kanggo nuduhake kekarepane marang mitra tuture, banjur kanthi sasmitane panutur kasebut mitra tutur langsung nindakake kekarepane panutur.

Tatacarane Njlentrehake Dhata

Sawise dhata sing dikarepake wis mlumpuk, dhata kasebut banjur diolah kanthi metodhe distribusional lan metodhe dheskriptif. Metodhe distribusional yaiku ngolah dhata arupa basa kanthi cara nemtokake

perangane basa iku dhewe, utawa wujud lan blegere basa sing digunakake (Sudaryanto, 1993:13). Dhata sing wis dikumpulake banjur dijlentrehake kanthi metodhe dheskriptif miturut paugeran lan tatanan sing awujud tembung-tembung. Metodhe dheskriptif yaiku tatacara ngonceki dhata kanthi nggunakake tembung, dudu nggunakake angka sing bisa menehi sawenehe katrangan utawa andharan panliten adhedhasar dhata sing diasilake saka subjek panliten (Azwar, 1998:126). Metodhe sing wis disebutake kasebut minangka metodhe sing bakal dienggo panliti kanggo njlentrehake dhata.

Sakabehe dhata ing panliten iki minangka wujud tindak tutur nyasmitani. Dhata-dhata kasebut dijlentrehake kanthi metodhe formal, yaiku ngandharake kanthi nggunakake tandha-tandha lan lambang. Saliyane metodhe formal uga kanthi metodhe informal yaiku ngandharake kanthi nggunakake basa (Sudaryanto, 1993:144).

Lambang sing digunakake yaiku cekakan saka dhasar-dhasar tindak tutur nyasmitani. Tuladhane lambang-lambang kasebut saka perangan struktur sosial umur kaperang dadi telu, yaiku umur bocah (UB), umur enom (UE), lan umur tuwa (UT). Saka perangan struktur sosial jinis kelamin kaperang dadi loro yaiku jinis kelamin lanang (JKL) lan jinis kelamin wadon (JKW). Perangan struktur sosial status ekonomi kaperang dadi telu yaiku status ekonomi sosial cendhek (SESC), status ekonomi sosial sedhengan (SESS), lan status ekonomi sosial dhuwur (SESD). Dene saka relasi sosial kaperang dadi telu yaiku relasi sosial paseduluran (RSP), relasi sosial kekancan (RSK), lan relasi sosial tangga (RST). Relasi paseduluran isih diperang dadi loro, yaiku relasi paseduluran cedhak (RPC) lan relasi paseduluran adoh (RPA). Ing perangan relasi sosial tangga diperang dadi loro, yaiku relasi tangga cedhak (RTC) lan relasi tangga adoh (RTA). Semana uga relasi sosial kekancan diperang dadi loro, yaiku relasi kekancan raket (RKR) lan relasi kekancan ora raket (RKO).

Tandha sing digunakake kanggo matesi antarane struktur sosial, relasi sosial, lan kahanan sosiale panutur lan mitra tutur yaiku (1.../2... -3... :4...). Katrangan tandha kuwi yaiku (1) umur, jinis kelamin, lan status ekonomi sosiale panutur; (2) umur, jinis kelamin, lan status ekonomi sosiale mitra tutur; (3) relasi sosial; lan (4) kahanan sosial.

Tatacarane Nyuguhake Asil Panliten

Tatacara ngandharake asil njlentrehan dhata sajrone panliten iki, yaiku kanthi cara ngandharake asil jlentrehan dhata awujud laporan ngenani jinis-jinis TTN ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk, adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur kanthi lelandhesan

konteks. Tatacarane nyuguhake dhata ing panliten iki mung nggunakake metodhe informal. Metodhe informal yaiku metodhe kanggo nyuguhake dhata kanthi nggunakake tembung-tembung lumrah tanpa nggunakake rumus utawa simbol (Sudaryanto, 1993:145).

Dhata sing wis digolongake marang jinise TTN bakal dijlentrehake lan disuguhake kanthi jangkep antarane teks lan konteks. Teks arupa wedharan TTN, yaiku tumindak cecaturan antarane panutur lan mitra tutur. Dene konteks sosial sing dijlentrehake yaiku ngenani struktur sosial sing arupa umur, jinis kelamin, status ekonomi sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial antarane panutur lan mitra tutur. Bab sing pungkasan diandharake norma sosial utawa dampak sosial sing ana nalika TTN lumaku. Miturut Malinowski (sajrone Titscher, 2009:153), konteks ing panliten etnografis dianggep penting banget awit konteks ing kene ora mung konteks linguistik lan konteks situasional nanging uga ekspresi solah bawane awak.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Dhata-dhata kang wis diklumpukake banjur diandharake lan dijlentrehake adhedhasar jinise. Jinise TTN diperang dadi loro yaiku lageyane panutur TTN lan pananggape mitra tutur TTN. Lageyane panutur diperang dadi rong jinis. Dene pananggape mitra tutur diperang dadi patang jinis.

4.1 Jinis Lageyane Panutur sajrone TTN

TTN adhedhasar lageyane panutur gayut karo anane pangribawa saka sumbere. Sumbere TTN adhedhasar strategine diperang dadi loro, yaiku kanthi cara pocapan lan solahe raga. Wujud ukara sing digunakake dening panutur ing TTN iki ana telu, yaiku ukara carita, ukara pitakon, lan ukara pakon. Jinise TTN ora bisa diperang adhedhasar tatacarane panutur medharake amarga TTN iki kalebu tindak tutur sing diandharake kanthi ora blaka. Lumrahe, TTN ditindakake kanthi langsung dening panutur.

4.1.1 Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan

TTN kanthi cara pocapan yaiku tindak tutur sing menehi tandha (ngodhe) mawa basa pocapan supaya mitra tutur nindakake kekarepane panutur. TTN kanthi cara pocapan diperang dadi sangang perangan, yaiku: 1) TTN kanthi cara pocapan mawa panjaluk, 2) TTN kanthi cara pocapan mawa prentah, 3) TTN kanthi cara pocapan mawa panuduh, 4) TTN kanthi cara pocapan mawa pamenging, 5) TTN kanthi cara pocapan mawa pangling, 6) TTN kanthi cara pocapan mawa pangajak, 7) TTN kanthi cara pocapan mawa pamit, 8) TTN kanthi cara pocapan mawa nyumanggakake, lan 9) TTN kanthi cara

pocapan mawa menehi samubarang. TTN kanthi cara pocapan mawa panjaluk isih diperang dadi patang perangan, yaiku: 1) TTN kanthi cara pocapan mawa njaluk samubarang, 2) TTN kanthi cara pocapan mawa njaluk tulung, 3) TTN kanthi cara pocapan mawa nyilih barang, lan 4) TTN kanthi cara pocapan mawa nyilih tenaga. Tuladhane jinis TTN kanthi cara pocapan ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan Mawa Panjaluk

TTN kanthi cara pocapan mawa panjaluk yaiku TTN sing panutur menehi tandha (ngodhe) mawa basa pocapan marang mitra tutur lan nduweni karep kepengin njaluk.

- P : Mbak Sus, nduwe sledri?
'Mbak Sus, punya seledri?'
- MT : Njupuka dhewe ning kulkas, Mbak Sum.
'Ambillah sendiri di kulkas, Mbak Sum.'
- P : Aku njupuk sithik wae ya? Lali ora tuku.
'Saya mengambil sedikit saja ya? Lupa tidak beli.'
- MT : Iya, Mbak. Wis ta gawane!
'Iya, Mbak. Sudah bawa saja!'
- Konteks : Panutur kepengin njaluk sledri (UT-JKW-SESS/UT-JKW-SESS-RTC: ora resmi)

Tuturan TTN ing dhata kasebut dituturake panutur amarga nduweni karep njaluk sledri menyang mitra tutur. Dheweke nggunakake tuturan kang mawa tandha (ngodhe) kanthi pocapan. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber pocapan. TTN dituduhake kanthi wujud ukara pitakon. Panutur nggunakake pataya "apa" sajrone tuturane. Dadi ing kene panutur ngandharake TTN kanthi wujud ukara pitakon kuwi wose takok ngenani apa sing arep dijaluk saka mitra tutur. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi tangga cedhak, mula kekarone nggunakake basa ngoko padinan supaya luwih akrab. Panutur nindakake TTN nalika dheweke kelingan yen lali ora tuku sledri gawe masak, banjur dheweke mara menyang omahe mitra tutur kanthi tujuwan njaluk sledri. Dadi kedadeyan TTN kasebut dumadi ing omahe mitra tutur.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan Mawa Prentah

TTN kanthi cara pocapan mawa prentah yaiku TTN sing panutur menehi tandha (ngodhe) mawa basa pocapan marang mitra tutur lan nduweni karep mreintah.

P : Put, mendhung!
'Put, mendung!'
 MT : Nggih, Mak. (nuju menyang buri omah ngentasi pemeyan)
'Iya, Bu. (menuju ke belakang rumah mengangkat jemuran)'
 P : Aja lali krupuke mak'e ning ndhuwur sumur.
'Jangan lupa krupuknya ibu diatas sumur.'
 MT : Nggih.
'Iya.'

Konteks : Panutur mretah anake ngentasi pemeyan amarga mendhung.
 (UT-JKW-SESD/UE-JKW-SESC-RPC: ora resmi)

Tuturan TTN ing dhata kasebut dituturake dening panutur amarga nduweni karep mrentah mitra tutur. Dheweke nggunakake tuturan kang mawa tandha (ngodhe) kanthi pocapan. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber pocapan. TTN dituduhake kanthi wujud ukara pakon. Ukara pakon kuwi isine prentah supaya mitra tutur nindakake kekarepane panutur lumantar tandha (kodhe) tetembungan sajrone ukara pakon kasebut. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi paseduluran cedhak. Panutur nggunakake basa ngoko marang mitra tutur awit dheweke luwih tuwa, dene mitra tutur nggunakake basa krama anggane nanggepi panutur amarga dheweke rumangsa wong enom sing kudu ngajeni lan nduweni unggah-ungguh marang wong tuwa. TTN ditindakake dening panutur awit dheweke weruh yen kahanan langite mendhung, banjur dheweke mrentah mitra tutur ngentasi pemeyan lumantar tuturan sing nyasmita utawa ora blaka kaya kabiasaan saben dinan lan supaya luwih praktis. Kedadeyan TTN kasebut dumadi ing omahe panutur lan mitra tutur.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan Mawa Pamenging

TTN kanthi cara pocapan mawa pamenging yaiku TTN sing panutur menahi tandha (ngodhe) mawa basa pocapan marang mitra tutur lan nduweni karep menging.

P : Dhik, hussst!
'Dik, hussst!'
 MT : Nggih, Yah. Mbak Rara hlo njarak wae ket mau. (langsung meneng)
'Iya, Yah. Mbak Rara hlo jail saja dari tadi. (langsung terdiam)'
 P : Ra, adhine aja dijarak wae. Wong-wong padha ngaji kae hlo. Mbok ya melu ngaji kana.

'Ra, adiknya jangan dijalin saja. Orang-orang pada ngaji hlo. Ikut ngaji sana.'

MT : Sokor, Mbak Rara diseneni ayahe. Hihhi.
'Sukurin, Mbak Rara dimarahi ayah. Hihhi.'

Konteks : Panutur menging anak-anake rame nalika acara pengajian.
 (UT-JKL-SESD/UB-JKW-SESC-RPC: resmi)

TTN dhata kasebut dituturake dening panutur amarga nduweni karep menging mitra tutur rame. Anggone panutur ngandharake kekarepane yaiku ora blaka. Dheweke nggunakake tuturan kang mawa tandha (ngodhe) kanthi pocapan. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber pocapan. TTN dituduhake kanthi wujud ukara pakon. Ukara pakon kuwi isine prentah supaya mitra tutur nindakake kekarepane panutur lumantar tandha (kodhe) tetembungan sajrone ukara pakon kasebut. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi paseduluran cedhak. Panutur nggunakake basa ngoko marang mitra tutur awit dheweke luwih tuwa, dene mitra tutur nggunakake basa krama anggane nanggepi panutur amarga dheweke rumangsa bocah sing kudu ngajeni lan nduweni unggah-ungguh marang wong tuwa. TTN ditindakake dening panutur awit dheweke weruh yen anak-anake rame wae nalika ana sajrone pengajian ing omahe Pak RT. Panutur banjur menging mitra tutur rame kanthi tuturan kang nyasmita amarga wis dadi kabiasaan saben dinan. Mula TTN kasebut kedadeyan ing omahe Pak RT.

4.1.2 Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solahe Raga

TTN kanthi cara solahe raga yaiku tindak tutur sing menahi tandha (ngodhe) mawa solahe raga. TTN kanthi cara solahe raga panutur diperang dadi sangang perangan, yaiku 1) TTN kanthi cara solahe raga mawa panjaluk, 2) TTN kanthi cara solahe raga mawa prentah, 3) TTN kanthi cara solahe raga mawa panuduh, 4) TTN kanthi cara solahe raga mawa pamenging, 5) TTN kanthi cara solahe raga mawa pangeling, 6) TTN kanthi cara solahe raga mawa pangajak, 7) TTN kanthi cara solahe raga mawa pamit, 8) TTN kanthi cara solahe raga mawa nyumanggakake, lan 9) TTN kanthi cara solahe raga mawa menahi samubarang. Solahe raga bisa diperang dadi patang bageyan, yaiku solahe raga sirah, solahe raga praen (mripat lan alis), solahe raga tangan, lan solahe raga sikil. Mula sajrone saben perangan TTN kanthi cara solahe raga kuwi mau isih bakal diperang maneh dadi maneka warna perangan. Tuladhane jinis TTN kanthi cara solahe raga ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solahe Raga Mawa Panjaluk

TTN kanthi cara solahe raga mawa panjaluk yaiku TTN sing panutur menehi tandha (ngodhe) kanthi cara solahe raga awak marang mitra tutur lan nduweni karep kepengin njaluk. Solahe raga ana patang perangan, yaiku solahe raga sirah, praen, tangan, lan sikil.

- P : Bu! (ngathongake tangane menyang mitra tutur sing ana sandhinge nalika weruh bakul es krim liwat)
'Bu! (mengatungkan tangan kepada mitra tutur yang ada disampingnya ketika tahu penjual es krim lewat)'
- MT : Sik...sik! Susuke dibalekake hlo ya? Nyoh. (karo menehake dhuwit menyang mitra tutur)
'Bentar...bentar! Kembaliannya dikembalikan hlo ya? Ini. (sambil memberikan uang kepada mitra tutur)'
- P : Iya susuke takbalekna mengko.
'Iya kembaliannya saya kembalikan nanti.'

Konteks : Panutur njaluk ndhuwit menyang mitra tutur kanggo tuku es krim.
(UB-JKL-SESC/UT-JKW-SESS-RPC: ora resmi)

Tuturan TTN dhata kasebut dituturake dening panutur amarga dheweke nduweni karep njaluk dhuwit menyang mitra tutur kanggo tuku es krim. Panutur ora blaka anggane ngandharake kekarepane. Panutur nindakake TTN kanthi nggunakake tuturan mawa tandha (ngodhe) kanthi tembung panyapa sing dibarengi solahe raga tangan ngathong menyang mitra tutur supaya diwenahi dhuwit kanggo tuku es krim. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber solahe raga tangan ngathong mawa njaluk samubarang. Tumindake panutur dadi sarana utama sajrone tuturan kasebut. TTN dituduhake kanthi wujud ukara pakon. Ukara pakon kasebut fungsine kanggo negesake tembung panyapa. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi paseduluran cedhak, mula kekarone padha-padha nggunakake basa ngoko amarga nduweni sesambungan paseduluran cedhak. Panutur nindakake TTN awit dheweke weruh ana bakul es krim sing liwat lan mandheg ing ngarep omah, banjur dheweke mara menyang mitra tutur supaya diwenahi dhuwit kanggo tuku es krim lumantar tuturan sing nyasmita nganggo solahe raga tangan ngathong amarga wis dadi pakulinan saben dinan. Kedadeyan TTN kasebut ana ing omahe panutur lan mitra tutur.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solahe Raga Mawa Prentah

TTN kanthi cara solahe raga mawa prentah yaiku TTN sing panutur menehi tandha (ngodhe) kanthi dibarengi solahe raga marang mitra tutur lan nduweni karep mrentah. Salah sijine yaiku solahe raga tangan sajrone TTN mawa prentah bisa kayata: ngawe.

- P : Met! (ngawe mitra tutur nalika mitra tutur mengo)
'Met! (melambaikan tangan kepada mitra tutur ketika mitra tutur menoleh)'
- MT : Nggih, Pak! (mara menyang mitra tutur banjur nyemproti tembok sing akeh semute nganggo obat semut)
'Iya, Pak! (menuju kepada mitra tutur kemudian menyemproti tembok yang banyak semutnya dengan obat semut)'
- P : Mudal kabeh.
'Keluar semua.'
- Konteks : Panutur mrentah mitra tutur nyemprot tembok sing akeh semute nggawe obat semut.
(UT-JKL-SESD/UE-JKL-SESC-RTC: ora resmi)

Dhata TTN kasebut dituturake dening panutur amarga nduweni karep mrentah mitra tutur supaya nyemprot semut sing mudal ing tembok omahe. Panutur nggunakake tuturan mawa tandha (ngodhe) kanthi tembung panyapa sing dibarengi solahe raga tangan kanthi ngawe. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber solahe raga tangan ngawe mawa prentah. Tumindake panutur dadi sarana utama sajrone tuturan kasebut. TTN dituduhake kanthi wujud ukara pakon. Ukara pakon kasebut fungsine kanggo negesake tembung panyapa. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi tangga cedhak. Panutur nggunakake basa ngoko amarga rumangsa luwih tuwa lan nduweni status sosial luwih dhuwur. Mitra tutur nggunakake basa krama amarga rumangsa wong enom sing ngajeni wong tuwa. Mitra tutur wis biasa dadi kongkonane panutur amarga dheweke makaryo ngresiki lan ngrumat omahe panutur mula kudu ngormati panutur. Panutur nindakake TTN awit dheweke ngongkon mitra tutur kanggo nyemproti semut ing tembok omahe, nanging ana bageyan sing kliwatan banjur dheweke ngawe mitra tutur. Mula kedadeyan TTN kasebut manggon ing omahe panutur.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solahe Raga Mawa Pamenging

TTN kanthi cara solahe raga mawa pamenging yaiku TTN sing panutur menehi tandha (ngodhe) kanthi dibarengi solahe raga marang mitra tutur lan nduweni

karep menging. Salah sijine yaiku solahe raga praen mawa pamenging bisa kayata mliliki.

- P : Heh, Wil! (mliliki mitra tutur nalika mitra tutur mengo banjur ngilirik Pak RT)
'Heh, Wil! (melototi mitra tutur saat mitra tutur menoleh lalu melirik Pak RT)'
- MT : Iya, iya, Rip! (panutur sing mamula ngomong wae langsung meneng)
'Iya, iya, Rip! (panutur yang semula bicara sendiri langsung diam)'

Konteks : Panutur menging mitra tutur rame nalika lagi rapat Karang Taruna.
(UE-JKL-SESC/UE-JKL-SESC-RKA: resmi)

TTN ing dhata kasebut dituturake dening panutur amarga nduweni karep menging mitra tuture supaya ora rame nalika lagi rapat karo Pak RT lan liya-liyane. Panutur nggunakake tuturan mawa tandha (ngodhe) kanthi tembung panyapa sing dibarengi solahe raga mripat mlilik mawa pamenging. Mula sumber ing tuturan kasebut kalebu sumber solahe raga. Tumindake panutur dadi sarana utama sajrone tuturan kasebut. Tuturan TTN dituduhake kanthi wujud ukara pakon. Ukara pakon kasebut fungsine kanggo negesake tembung panyapa. Mliliki ora mung mujudake yen sawijine wong lagi nesu. Mliliki bisa didadekake cara nyasmitani wong liya gumantung konteks sosiale. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi kanca adoh. Panutur lan mitra tutur padha-padha nggunakake basa ngoko amarga saumuran. Panutur nindakake TTN awit dheweke weruh yen mitra tutur rame wae nalika lagi rapat Karang Taruna ing omahe Pak RT banjur dheweke nyeluk mitra tutur lan dibarengi solahe raga mripat mlilik nalika mitra tutur mengo menyang dheweke. Bab kasebut mujudake sawijine pamenging supaya mitra tutur rame wae lumantar tuturan sing nyasmita nganggo solahe raga mripat mlilik kanggo ngormati wong-wong ing sandhinge lan supaya ora dadi rame. Mula kedadeyan TTN kasebut ana ing omahe Pak RT.

4.2 Tindak Tutur Nyasmitani Adhedhasar Pananggape Mitra Tutur

Pananggape mitra tutur ing panliten iki bisa ditampa utawa ditampik. Pananggape panutur ing kene kaperang dadi patang peranan gedhe yaiku katampa katindakake, katampa ora katindakake, katampik katindakake, lan katampik ora katindakake. Sakabehe peranan gedhe kasebut disambungake karo jinis-jinise

TTN. Dhasar kanggo meruhi pananggape mitra tutur yaiku saka lageyane panutur. Tuladhane jinis TTN adhedhasar pananggape mitra tutur ana ing dhata lan jlenrehan iki.

4.2.1 Pananggape Mitra Tutur Katampa Katindakake

TTN sing katampa katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur sing ditampa, disarujuki, lan dingerteni, banjur nindakake apa sing dikarepake dening panutur. Lumrahe TTN sing katampa bisa katitik kanthi panandha "iya", "inggih", "nyoh" sarta solahe raga panutur sing isine nyarujuki lageyane panutur, banjur nindakake apa sing dituturake. TTN sing katampa kanthi solahe raga panutur katitik kanthi meruhi mitra tutur sing age-age nindakake apa sing dikarepake panutur. Tuladhane jinis TTN adhedhasar pananggape mitra tutur kang katampa katindakake ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan Mawa Prentah kang Katampa Katindakake

Tindak tutur nyasmitani kanthi cara pocapan mawa prentah kang katampa katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur kang nampa utawa aweh wangsulane lan ngerti apa sing dikarepake dening panutur banjur ditindakake. TTN kanthi cara pocapan jinis iki kang katampa lumrahe bisa katitik kanthi panandha "inggih".

- P : Put, mendhung!
'Put, mendung!'
- MT : Nggih, Mak. (nuju menyang buri omah ngentasi pemeyan)
'Iya, Bu. (menuju ke belakang rumah mengangkat jemuran)'
- P : Aja lali krupuke mak'e ning ndhuwur sumur.
'Jangan lupa krupuknya ibu diatas sumur.'
- MT : Nggih.
'Iya.'

Konteks : Panutur mretah anake ngentasi pemeyan amarga mendhung.

(UT-JKW-SESD/UE-JKW-SESC-RPC: ora resmi)

Tuturan kasebut kalebu TTN kanthi cara pocapan mawa prentah kang katampa katindakake. Lageyane panutur kang katampa mitra tutur yaiku kanthi cara pocapan mawa prentah. Konteks tuturan dhata kasebut yaiku panutur mretah mitra tutur ngentasi pemeyan amarga mendhung. Adhedhasar konteks kasebut mitra tutur nampa utawa ngerteni tuturane panutur kanthi panandha "inggih" banjur nindakake kekarepane panutur. Bab kasebut bisa dititiki saka wangsulane lan nindakake

kekarepane panutur. Lageyane panutur nalika ngandharake TTN yaiku kanthi cara pocapan mawa prentah lan nggunakake basa ngoko menyang mitra tutur amarga minangka wong sing luwih tuwa. Mitra tutur nanggepi kanthi katampa nggunakake basa krama amarga minangka wong enom sing kudu ngajeni wong tuwa lan ditindakake kanthi solah bawa

4.2.2 Pananggape Mitra Tutur Katampa Ora Katindakake

TTN sing katampa ora katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur sing ditampa, disarujuki, lan dingerteni, nanging ora nindakake apa sing dikarepake dening panutur. Lumrahe TTN sing katampa bisa katitik kanthi panandha “iya”, “inggih”, lan ukara liyane nanging ora dibarengi tumindak. Mitra tutur mung nampa kanthi pocapan nanging ora nindakake kanthi solah raga. Tuladhane jinis TTN adhedhasar pananggape mitra tutur kang katampa ora katindakake ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Pocapan Mawa Pangajak kang Katampa Ora Katindakake

Tindak tutur nyasmitani kanthi cara pocapan mawa pangajak kang katampa ora katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur kang nampa utawa awewah wangsulan lan ngerti apa sing dikarepake, nanging ora nindakake apa sing dikarepake panutur. Lumrahe TTN jinis iki kang katampa bisa katitik kanthi panandha “iya”.

- P : Bro, warung!
'*Bro, warung!*'
- MT : Iya dhisika. Aku repot iki.
'*Iya duluan saja. Saya repot ini.*'
- P : Kena apa kuwi sanyomu?
'*Kenapa itu kran anda?*'
- MT : Muni tapi ora gelem nyedot banyune.
'*Berbunyi tapi tidak mau menyedot airnya.*'
- Konteks : Panutur kepengin ngajak mitra tutur ngopi menyang warung nanging mitra tutur repot.
(UT-JKL-SESD/UT-JKL-SESS-RTC: ora resmi)

Tuturan dhata kasebut kalebu TTN kanthi cara pocapan mawa pangajak kang katampa ora katindakake. Lageyane panutur kang katampa mitra tutur yaiku kanthi cara pocapan mawa pangajak. Konteks tuturan kasebut yaiku panutur kepengin ngajak mitra tutur ngopi menyang warung nanging mitra tutur repot. Adhedhasar konteks kasebut mitra tutur nampa utawa ngerteni

tuturane panutur kanthi panandha “iya”, nanging mitra tutur ora nindakake kekarepane panutur. Bab kasebut bisa dititiki saka wangsulane, nanging dheweke ora nindakake kekarepane panutur. Panutur lan mitra tutur nduweni relasi tangga cedhak, mula lageyane panutur nalika ngandharake TTN nggunakake basa ngoko padinan menyang mitra tutur minangka rasa akrab. Rasa akrab kasebut ndadekake lageyane panutur ditampa mitra tutur kanthi tembung nyarujuki nanging ora ditindakake kanthi solah bawa amarga mitra tutur lagi repot.

4.2.3 Pananggape Mitra Tutur Katampik Katindakake

TTN sing katampik katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur sing ditampik, utawa ora mangsuli, lan ora disarujuki nanging nindakake apa sing dikarepake dening panutur. Lumrahe TTN sing katampik katindakake bisa katitik kanthi solah raga mitra tutur sing meneng lan ora semaur, nanging nindakake lageyane panutur. Mitra tutur ora menehi wangsulan kanthi pocapan, nanging nindakake kanthi solah raga. Tuladhane jinis TTN adhedhasar pananggape mitra tutur kang katampik katindakake ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solah Raga Mawa Prentah Katampik Katindakake

Tindak tutur nyasmitani kanthi cara solah raga mawa prentah kang katampik katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur kang nampik utawa ora mangsuli lan ora sarujuk, nanging nindakake apa sing dikarepake panutur.

- P : Dhik! (panutur ngedhipake mripat menyang mitra tutur sawise mitra tutur mengo)
'*Dik! (panutur mengedipkan mata kepada mitra tutur setelah mitra tutur menoleh)*'
- MT : (meneng wae ora nyauri banjur menyang buri)
'*(diam saja tidak menjawab kemudian pergi ke belakang)*'
- P : (marani mitra tutur menyang buri) Aja ngganggu bapake!
'*(menjemput mitra tutur ke belakang) Jangan ganggu bapaknya!*'
- Konteks : Panutur mrentah mitra tutur ngaleh saka ruwang tamu amarga ana tamune bapake.
(UT-JKW-SESD/UB-JKW-SESC-RPC: ora resmi)

Tuturan dhata kasebut kalebu TTN kanthi cara solahe raga mawa prentah mligine solahe raga praen mawa prentah kang katampik katindakake. Lageyane panutur kang ditampik mitra tutur yaiku kanthi cara solahe raga praen mawa prentah. Konteks dhata kasebut yaiku panutur mrentah mitra tutur ngaleh saka ruwang tamu amarga ana tamune bapake. Dhata kasebut ditampik kanthi pocapan, nanging mitra tutur tetep nindakake apa sing dikarepake panutur. Kabukten saka tindakane mitra tutur kang age-age nindakake apa pepengine panutur. Panutur lan mitra tutur nduweni sesambungan dulur cedhak, saengga mitra tutur nanggepi kanthi age-age nindakake kekarepane panutur minangka anak sing ngormati wong tuwa lan ora mbantah.

4.2.4 Pananggape Mitra Tutur Katampik Ora Katindakake

TTN sing katampik ora katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur sing nampik, utawa ora mangsuli lan dingerteni, uga ora nindakake apa sing dikarepake dening panutur. Lumrahe TTN sing katampik bisa katitik kanthi solahe raga mitra tutur sing meneng, ora semaur, lan ora nindakake lageyane panutur. Mitra tutur ora menahi wangsulan kanthi pocapan, uga ora nindakake kanthi solahe raga. Tuladhane jinis TTN adhedhasar pananggape mitra tutur kang katampik ora katindakake ana ing dhata lan jlentrehan iki.

Tindak Tutur Nyasmitani kanthi Cara Solahe Raga Mawa Pamenging kang Katampik Ora Katindakake

Tindak tutur nyasmitani kanthi cara solahe raga mawa pamenging kang katampik ora katindakake yaiku pananggape mitra tutur tumrap lageyane panutur kang nampik utawa ora mangsuli lan ora sarujuk, uga ora nindakake apa sing dikarepake panutur.

- P : Nggik! (panutur nempelake driji panuduhe ing lambe sawise mitra tutur mengo) Hussst!
'Nggik! (panutur menepelkan jari telunjuknya ke mulut setelah mitra tutur menoleh) Hussst!'
- MT : (mengo nanging ora nggagas panutur lan tetep wae rame)
'(menoleh namun tidak peduli dengan panutur dan tetap saja ramai)'
- P : Wo hla kok pancet! Metua kana!
'Wo hla kok tetap saja! Keluar sana!'

Konteks : Panutur menging mitra tutur rame.
(UE-JKW-SESS/UB-JKW-SESC-RPC: ora resmi)

Tuturan dhata kasebut kalebu TTN kanthi solahe raga mawa pamenging mligine solahe raga tangan nempelake driji ing lambe mawa pamenging kang katampik ora katindakake. Lageyane panutur kang ditampik mitra tutur yaiku kanthi solahe raga tangan nempelake driji ing lambe mawa pamenging. Konteks dhata kasebut yaiku panutur menging mitra tutur rame. Tuturan kasebut ditampik kanthi pocapan lan solah bawa. Kabukten saka ora anane wangsulan saka mitra tutur lan dheweke uga ora nindakake apa pepengine panutur. Panutur lan mitra tutur nduweni sesambungan dulur cedhak, saengga mitra tutur nanggepi kanthi meneng wae minangka rasa akrab masiya dheweke isih bocah.

4.3 Asil Panliten lan Dhiskusi Asil Panliten

Adhedhasar andharan lan jlentrehan asil panliten TTN, katemokake jinis TTN adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Jinise LP diperang dadi loro, yaiku LP kanthi cara pocapan lan LP kanthi cara solahe raga. LP kanthi cara solahe raga luwih akeh digunakake ing pacaturan saben dina. Rong perangan kuwi banjur diperang maneh dadi 18 jinis adhedhasar kekarepane panutur nindakake TTN.

TTN adhedhasar lageyane panutur gayut karo anane pangribawa saka sumbere. Sumbere TTN adhedhasar strategine diperang dadi loro, yaiku kanthi cara pocapan lan solahe raga. Nalika nyasmitani panutur nduweni kekarepan sing disingidake saengga wedharan sing andharake panutur ora padha karo kekarepan sabenere. Wedharan sing andharake panutur lumrahe kerep digunakake nalika nindakake TTN saengga wis dadi pakulinan saben dina. Mula tanpa ngandharake kekarepan sing blaka, mitra tutur wis ngerteni apa sing dikarepake panutur kang uga disengkuyung karo kahanan konteks kedadayan tutur kasebut. Adhedhasar maksud tuturane, TTN kaperang dadi sangang jinis yaiku TTN mawa panjaluk, TTN mawa prentah, TTN mawa panuduh, TTN mawa pamenging, TTN mawa pangeling, TTN mawa pangajak, TTN mawa pamit, TTN mawa nyumanggakake, lan TTN mawa menahi samubarang. Rong jinis kuwi ngasilake wolulas jinis TTN adhedhasar lageyane panutur.

Wolulas jinis TTN kasebut yaiku 1) TTN kanthi cara pocapan mawa panjaluk, 2) TTN kanthi cara pocapan mawa prentah, 3) TTN kanthi cara pocapan mawa panuduh, 4) TTN kanthi cara pocapan mawa

pamenging, 5) TTN kanthi cara pocapan mawa pangeling, 6) TTN kanthi cara pocapan mawa pangajak, 7) TTN kanthi cara pocapan mawa pamit, 8) TTN kanthi cara pocapan mawa nyumanggakake, 9) TTN kanthi cara pocapan mawa menehi samubarang, 10) TTN kanthi cara solahe raga mawa panjaluk, 11) TTN kanthi cara solahe raga mawa prentah, 12) TTN kanthi cara solahe raga mawa panuduh, 13) TTN kanthi cara solahe raga mawa pamenging, 14) TTN kanthi cara solahe raga mawa pangeling, 15) TTN kanthi cara solahe raga mawa pangajak, 16) TTN kanthi cara solahe raga mawa pamit, 17) TTN kanthi cara solahe raga mawa nyumanggakake, lan 18) TTN kanthi cara solahe raga mawa menehi samubarang.

Pananggape mitra tutur sajrone TTN diperang dadi patang peranan gedhe yaiku katampa katindakake, katampa ora katindakake, katampik katindakake, lan katampik ora katindakake. PMT ditempukake karo jinise nyasmitani saengga cacahé ana 41 jinis. Jinise TTN ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk ditemtokake dening konteks yaiku struktur sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial. Jinise TTN diprinci dadi rong subbab yaiku saka LP lan PMT. Panliten iki ngasilake ukara nyasmitani kang ukarane bisa awujud tembung, frasa, lan klausa. Dene teks ing TTN ditemtokake dening konteks. Jinise TTN adhedhasar LP ditempukake karo PMT kudune nduweni cacah 90, nanging ing kene mung ana 59. Adhedhasar LP ana 18 lan adhedhasar PMT ana 41.

PANUTUP

Dudutan

TTN bisa dilakoni dening sapa wae. Ora ana bab sing matesi anane TTN iki ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Jinis ukara sing kerep digunakake yaiku ukara pakon. Lageyane panutur kanthi cara solahe raga luwih kerep ditindakake dening bebrayan. Jinis lageyan iki kerep ditindakake dening pawongan kang nduweni umur enom lan tuwa, jinis kelamin lanang lan wadon, status ekonomi sosial sedhengan lan ing kahanan ora resmi. Pawongan kang nduweni relasi cedhak nindakake TTN kanthi mardika lan tanpa sungkan. Bab kasebut jumbuh karo panemune Chaer (2010:69), yen saya cedhak sesambungan sosial antarane panutur lan mitratutur mula saya kurang santun tuturan kasebut. Dene pawongan kang nduweni relasi ora cedhak mesthi anggone medharake TTN kanthi ora mardika. Bab kasebut bisa dideleng saka basa kang digunakake yaiku basa krama utawa ngoko alus.

PMT ing TTN iki ditemtokake dening lageyane panutur. PMT bisa positif lan negatif. Adhedhasar andharan ditemokake pananggape mitra tutur adhedhasar

pocapan lan solah bawa. Pocapan diperang dadi nampa lan nampik. Dene solah bawa diperang dadi katindakake lan ora katindakake. Mula, saka perangan kasebut jinise pananggape mitra tutur sajrone TTN kaperang dadi patang peranan gedhe yaiku katampa katindakake, katampa ora katindakake, katampik katindakake, lan katampik ora katindakake. Perangan PMT kasebut banjur ditempukake karo jinis-jinis nyasmitani sing ana ing Dhusun Klurahan, Desa Klurahan, Kecamatan Ngronggot, Kabupaten Nganjuk. Adhedhasar sakabehe jlentrehan dhata ditemokake yen nyasmitani kang ditindakake kanthi solahe raga kerep ditampa dening mitra tutur. Ana lageyane panutur kang ditampik nanging banjur ditindakake dening mitra tutur. Senajan mitra tutur ora nangepi sasmita saka panutur utawa ora mangsuli, nanging mitra tutur tetep nindakake apa sing dadi kekarepane panutur lumantar sasmita kasebut amarga wis dadi kabiasaan saben dina lan wis lumrah ditindakake saperangan wong. Arang banget ditemokake sasmita kang katampik dening mitra tutur. Bab kasebut bisa dumadi yen mitra tutur lagi ana kahanan aras-arasan utawa repot dadi ora gelem utawa nampik sasmita saka panutur.

Pamrayoga

Panliten ngenani jinise TTN sing wis diprinci kanthi pitakonan adhedhasar lageyane panutur lan pananggape mitra tutur sajrone TTN kanthi lelandhesan struktur sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial isih akeh sing durung diteliti kanthi jeru. Dhata sing kurang jangkep lan bab-bab liya njalari panliten iki isih adoh saka tembung sampurna. Panliti rumangsa isih akeh kurange. Mula, TTN isih prelu dirembakakake supaya luwih sampurna.

Kapustakan

- Antunsohono. 1956. *Reringkesaning Paramasastra Djawa*. Djogjakarta: Penerbitan Soejadi.
- Arikunto, Suharsimi. 2002. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Azwar, Saifuddin. 1998. *Metode Penelitian*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Chaer, Abdul. 2004. *Tata Bahasa Praktis Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul. 2010. *Kesantunan Berbahasa*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Cummings, Louise. 1999. *Pragmatik Sebuah Perspektif Multidisipliner (Jarwan)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Depdiknas. 2001. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- E Nurhayati, S Mulyani. 2006. *Linguistik Bahasa Jawa: Kajian Fonologi, Morfologi, Sintaksis dan Semantik*. Yogyakarta: Bagaskara.
- Hadiwidjana, R. D. S. 1967. *Tata Sastra*. Jogjakarta: U. P. Indonesia.

- Ibrahim, Abdul Syukur. 2004. *Panduan Penelitian Etnografi Komunikasi*. Surabaya: Usaha Nasional.
- Kementrian Pengadjaran Pendidikan dan Keboedajaan. 1946. *Karti Basa*. Jakarta: Kementrian Pengadjaran Pendidikan dan Keboedajaan.
- Leech, Geoffrey. 1993. *Prinsip-Prinsip Pragmatik: Terjemahan oleh M.D.D Oka, M.A.* Jakarta: Penerbit Universitas Indonesia.
- Mahsun. 2005. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mardiwasito, L. 1981. *Kamus Jawa Kuna-Indonesia*. Flores: Nusa Indah.
- Moleong, Lexy J. 2012. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nadar, FX. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Pakdhe Dar. tt. "Sasmita" (online) sajrone (<https://et.klipingsastra.com>). Diakses tanggal 5 Februari 2019, jam 22.16 WIB.
- Parera, J.D. 1990. *Pengantar Semantik*. Jakarta: Erlangga.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B Wolters' Uitgevers Maatschappij N. V.
- Pranowo. 1999. "Memahami Sasmita dalam Bahasa Jawa (Kajian Secara Pragmatik)" (online) sajrone (<https://lib.atmajaya.ac.id>). Diakses tanggal 5 Februari 2019, jam 23.22 WIB).
- Pranowo, Sudaryanto. 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Bahasa Jawa.
- Purwo, Bambang Kuswanti. 1990. *Pragmatik dan Pengajaran Bahasa*. Jogjakarta: Kanisius.
- Rahyono, F.X. 2012. *Studi makna*. Jakarta: Penaku.
- Rani, Abdul, dkk. 2006. *Analisis Wacana: Sebuah Kajian Bahasa Dalam Pemakaian*. Malang: Bayumedia Publishing.
- Samarin, William J. 1988. *Ilmu Bahasa Lapangan/ William J. Samarin; Penerjemah J. S. Badudu*. Yogyakarta: Kanisius.
- Santoso, Riyadi. 1999. *Semiotika Sosial Pandangan Terhadap Bahasa*. Jawa Tengah: JP Press Pustaka Eurika.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2001. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua.
- Schiffrin, Deborah. 2007. *Ancangan Kajian Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar (Editor: Abd. Syukur Ibrahim).
- Sudaryanto. 1986. *Metode Linguistik: Bagian Pertama: ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sudaryanto. 1993. *Metodhe dan Aneka analisis Bahasa Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Sugiyono. 2010. *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif, dan R&D*. Bandung: Alfabeta.
- Supri. 2014. "Sasmitaning Tembang" (online) sajrone (<https://jiwajawijinarwa.blogspot.com>). Diakses tanggal 5 Februari 2019, jam 22.00 WIB.
- Surana, dkk. 2015. "Variasi Bahasa Dalam Stiker Humor (Doctoral dissertation, Universitas Gadjah Mada)" (online) sajrone (http://etd.repository.ugm.ac.id/index.php?mod=book_detail&sub=BookDetail&act=view&typ=h&buku_id=87892&obyek_id=4&unitid=&jenis_id=). Diakses tanggal 6 Februari 2019, jam 20.00 WIB.
- Tarigan, Henry Guntur. 2009. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Angkasa.
- Titscher, Stefan. 2009. *Metode Analisis Teks & Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.
- Wijana, I dewa Putu. 1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Andi Offset.
- Windu, Alis. 2016. "Sasmita" (online) sajrone (<https://ajariakumenulis.blogspot.com>). Diakses tanggal 5 Februari 2019, jam 22.30 WIB.
- Yule, George. 2006. *Pragmatik (kajawakake dening Rombe Mustajab)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.